

YAŞAMIN İLK BİR YILINDA BEBEKLERDEKİ EKSPRESİF VE RESEPTİF DİL GELİŞİMİ ÜZERİNE BOYLAMSAL BİR ÇALIŞMA*

Elvan İşeri Karacan**

ÖZET

Amaç: Dil gelişimi yönünden yaşamın ilk bir yılı prelinguistik dönem olarak bilinir ve bu dönemin kelimelerin ilk ortaya çıkışı ile bağlantılı olduğu düşünülür. Bu araştırmanın amacı 0-1 yaş arasındaki Türk bebeklerinde bu döneme özgü dil gelişim basamaklarını belirlemek ve yazın bilgisi ile karşılaştırmaktır. **Yöntem:** Bu çalışmanın örneklemini doğum sonrası 2, 4, 6, 9 ve 12. aylar olmak üzere beş ayrı zamanda değerlendirilen 30 kız, 41 erkek toplam 71 bebek ve anneleri oluşturmaktadır. Araştırmanın başında annelerin duyu durumu değerlendirmeleri yapılmış ve postpartum depresyonun dışlanmasına çalışılmıştır. Bebeklerin sosyodemografik özellikleri, doğuma ilişkin bilgiler "Aile Bilgi Formu"na kaydedilmiştir. 23'ü ekspresif, 27'si ise reseptif dil ile ilgili maddeler içeren "Dil Gelişimi Değerlendirme Formu" anneler tarafından her kontrolde yinelenerek doldurulmuştur. Değerlendirmenin son aşamasında annelerden bebeklerinin kelime listelerini yapmaları istenmiştir. **Sonuç:** Dil gelişimi formundaki her bir maddenin aylara göre dö-kümü yapılmış, bebeklerin ilk bir yıl içindeki dil gelişim basamakları belirlenmiş ve sonuçlar yazın eşliğinde tartışılmıştır. Ekspresif ve reseptif dilin 5 ayrı zaman içinde her bebek için anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği, aylara ilişkin dil gelişim basamaklarının yazınla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bebek, dil gelişimi, bebek gelişimi

SUMMARY: A LONGITUDINAL STUDY ON EXPRESSIVE AND RECEPTIVE LANGUAGE DEVELOPMENT IN THE FIRST YEAR OF LIFE

Objective: The first year of life is called as prelinguistic period in the aspect of language development and associated with the emergence of first words. Aim of this study is to determine the steps of the language development of Turkish babies in the first year and discuss with the literature. **Method:** The population of this study consisted of the 30 girls, 41 boys babies and their mothers who evaluated at 5 different control times (2nd, 4th, 6th, 9th and 12th months) after birth. In the beginning of the study affective status of the mothers were evaluated and postpartum depression was ruled out. The sociodemographic features and information related to birth are taken by the means of 'Family Information Form'. 'Language Development Assessment Form' which is made up of 23 expressive, 27 receptive language items, was filled out by the mothers in each control. At the last stage of the assesment mothers were asked to make the vocabulary list of the babies. **Results:** Every item on the language development assessment form were evaluated for every control period. The babies' language development steps, are determined and discussed with the literature. It was determined that expressive and receptive language showed significant differentiation among 5 different times for each babies and developmental steps for language were similar to the literature.

Key words: Infant, language development, infant development

GİRİŞ

İletişim bir organizmanın ürettiği, başka organizmalar için anlamlı olan işaret ve sembollerden oluşur. Bir dil, iletişimde sembollerin kullanılması ile tanımlanır (Morgan 1977). Dilin reseptif (alıcı ya da anlaşılan) ve ekspresif (anlatım)

dil olmak üzere iki temel bileşeni vardır (Miller ve ark. 1980, Smolak 1982, Behrman ve Vaugan 1987). Dil gelişimi yönünden yaşamın ilk yılı prelinguistik dönem, okul öncesi yıllar ise temel dil yeteneklerinin kazanıldığı dönemler olarak tanımlanır. Bütün sağlıklı çocuklar dil öğrenme yeteneği ile doğarlar. Bebekler dil gelişimi için doğuştan donanımlı olup duymaya karşı son derece hassastırlar. Bebekler doğumdan sonraki

* 9. Ulusal Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kongresinde (28-30 Nisan 1999 - Adana) poster bildirisi olarak sunulmuştur.

** Uzm Dr., Gazi Üniv. Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı, Ankara

birkaç gün içinde, tüm sesler arasından insan sesini hatta annelerinin sesini ve ses farklarını ayırt edebilirler (Condan ve Sander 1974, DeCasper ve Fifer 1980, Bertocini ve ark. 1988, De Villers ve de Villers 1979). Bebeklerin dili anlamaya ve üretmeye başlamadan çok önce dil için genetik olarak hazır oldukları kabul edilebilir (Whitehead 1990). Prelinguistik dönem bebeğin ilk kelimeleri çıkarmadan önce ses ve mimikleri ile iletişim kurduğu dönem olup bu dönemin ilk kelime çıkışı ile bağlantılı olduğu düşünülür (Withman ve ark 1985, Bee 1992). Yenidoğanın temel sesli davranışı olan ağlama, doğumdan sonraki ilk aydan başlayarak farklılaşır, ağrı ve açlık ağlamaları yaşamın ilk haftasında ayırtılmaya başlar (Lewis 1982, Graham 1991, Paul ve ark. 1996, Bzock ve League 1991). Ağlama ve huzursuzluk seslerinin yanısıra ilk bir ay içinde hoşnutluk sesleri belirmeye başlar. Bebek doğumdan iki aylık döneme kadar olan zamanda öncelikle refleks ağlamalar ile geçirme, öksürme ve esneme gibi vejetatif sesler üretir (Bell ve Ainsworth 1973, Lewis 1982), büyüdükçe baş boyun anatomisi değişimi ile eşgüdümü olarak çıkarılan ses yelpazesi genişler ve konuşma sesine daha yakın rezonansa ses üretimi başlar (Paul ve ark. 1996). 2-5 aylar arasında bebek, konuşma ve iletişim düzeyinde önemli iki davranış gösterir. Bunlardan biri öncelikle sosyal etkileşimde ortaya çıkan konuşma benzeri seslerdir, "gıgıldama" ya da "hoşnutluk sesleri" (cooing/comfort sounds) olarak bilinir. Diğer önemli davranış ise gıgıldama ile eş zamanlı ortaya çıkan "gülümseme" dir (Bzock ve League 1991, Paul ve ark. 1996, Vaughan ve Litt 1990).

4-8 aylar arası dönem ise "vocal play (ses oyunu)" dönemi olarak belirtilir. Ağulama (Babbling) dönemi olarak da bilinen bu dönemde bebek sesli ve sessiz harfler içeren tek heceler üretir. Sesli oyun olan gıgıldamadan farklı olarak genelde sosyal etkileşime yanıt biçiminde kullanılmaz. Bebek bu ses oyununu nadiren erişkinle iletişimini başlatmak için kullansa da genelde bu oyunu tek başına oynamayı tercih eder. Bu durum, bebeğin yeni ses üretme becerisinin bir pratiği olarak değerlendirilebilir (Withman ve ark. 1985, Mitchell ve Kent 1990, Paul ve ark. 1996).

İlk yılın ikinci yarısından başlayarak "tekrarlayan (reduplicated) babbling" görülür. Sesli ve sessiz harfler içerir, aynı hecenin yinelenmesi şeklindedir ve bebeğin kendi kendine yapmayı tercih ettiği bir davranıştır (örn. "bababa", "mama"). En sık b, p, t, d, m, n gibi sessizlerin kullanıldığı bildirilmiştir. (Bzock ve League 1991, Paul ve ark. 1996).

Yaklaşık 5 aylık iken sessiz harflerin kullanımı ve ses taklidi, 11. ayda ise kelimelerin taklit edilmesi başlar. Taklit etme davranışı bebeğin dil gelişimi ve sosyal becerileri kazanması için önemli bir belirleyicidir. Normal gelişim gösteren bebeklerin ilk anlamlı sözcük çıkarmayı öğrenmeden önce sesi taklit etme becerisine gereksinim duydukları belirtilmekte, sözel taklitin övgü ile karşılanmasının ve model olma davranışlarının ise benzer sesler çıkartılmasını belirgin olarak artırdığı ileri sürülmektedir (Behrman ve Vaughan 1987, Poulson ve ark. 1991).

Dilin gerçekten anlaşılması 8. ay dolaylarına rastlar. İlk yılın son çeyreğinde bebekler alışkın oldukları ortamda sürekli duydukları bazı sözcüklere yanıt vermeye başlarlar. Dilin anlaşılması, kullanılmasına öncülük eder, bir başka deyişle çocuklar dili kullanmadan çok önce kelimeleri ve cümleleri anlarlar. İlk yılın sonuna doğru çoğu bebek kelime kullanmaya başlar. Çocuğa özel olan bu kelimeler erişkinin kullandığına benzer ancak belli durumlar için kullanılır (protowords) (Paul ve ark. 1996). Bu dönemde bebeğin kendine özgü olan ve 4 ya da daha fazla heceli, gerçek kelime içermeyen cümle benzeri sözler kullandığı görülür (Jargon / Gibberish dil) Bzock ve League 1991).

Tüm bebekler dili öğrenmeye öncelikle kullanılan dildeki sesleri öğrenmekle başlarlar. Doğumdan sonraki ilk 3 ayda ekspresif dil gelişimi fonem (dilin temel sesleri) düzeyde değişimler ile kendini gösterirken, 3-9. aylar morfemik (Fonemlerden oluşan ses birimleri), 9-18. aylar sentaks (gramer) düzeyinde, 18-36. aylarda ise semantik (anlam) düzeyde dil kazanımı sağlanır (Lewis 1982, Bzock ve League 1991, Paul ve ark. 1996). İlk kelimeler 8-18. aylar ortalama 12. ayda çıkarken 2. yaş ile çocuğun kelime hazinesi 200'e

Tablo 1: İlk bir yıl içinde reseptif ve ekspresif dil basamakları

	Reseptif dil gelişimi	Ekspresif dil gelişimi
1. ay	Rastgele hareketlerini ses ile durdurur. Ani ses ya da gürültü ile sıçrar. Bildik bir ses ile sıklıkla rahatlar.	Ağlar, rastgele sesler çıkarır (özellikle sesli sesler)
2. ay	Konuşanı dinliyor görünür, gülümseyebilir.	Acıkıldığında "özel" bir ağlaması vardır. Hoşnutluk sesleri çıkar ve sosyal gülümseme başlar.
3. ay	Konuşana bakar, yerini belirler.	Birlikte oynandığında gülme ve diğer keyifli sesleri çıkarır, iki ya da daha fazla farklı hece çıkarır, gıgıldar.
4. ay	Kızgın ve hoşnut ses farkını anlar. Odada görme alanı dışındaki konuşanları arar.	Sosyal uyarana sesli yanıt verir. Sıklıkla "P", "B" ya da "M" gibi sesleri kullanır.
5. ay	Düzenli olarak ses kaynağını saptar, adına tepki verir.	Ses taklidi başlar. "O" ve "U" ya benzer bazı kalın ünlü sesler kullanır.
6. ay	"bay-bay", "mama", "dede" gibi kelimeleri tanıyor görünür.	Sesli itiraz etme ve keyifle çığlık atma vardır.
7. ay	"gel", "bay bay" gibi ifadelere jestlerle yanıt verir.	Kelime benzeri sesleri çıkarır.
8. ay	Adı söylendiğinde hareketini durdurur.	Hece tekrarları yapar, ceee oyunu oynar.
9. ay	Hayır denince hareketini durdurur.	Sözel uyararla verilen ses ya da heceleri ve konuşmanın tonlamasını taklit eder.
10. ay	Sıklıkla sözel rica üzerine oyuncaklar ya da başka nesnelere ebeveyn ya da başkalarına verir.	İlk kelimeleri söyler, "oh-oh" gibi bazı ünlemleri, jargon dili kullanır.
11. ay	Basit soruları (köpek nerede? gibi bakarak ya da göstererek yanıtlar	"Cee" oyununu başlatır. Yeni duyduğu kelimeleri tekrarlar.
12. ay	Sözel isteklere jestlerle yanıt verir. Genellikle uzun bir zaman süresince konuşmaya yoğun ilgi ve tepki gösterir.	Tanıdık nesnelere ismiyle hitap eder. Bir miktar tutarlılık ile 3 ya da daha fazla kelimeyi kullanır.

ulaşmaktadır (Lewis 1982).

İlk bir yıl içindeki reseptif ve ekspresif dil basamakları kronolojik olarak Tablo 1 de verilmiştir. (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Roug ve ark 1989, Vaugan ve Litt 1990, Bzoch ve Leauge 1991):

Tüm kültürlerde dil kazanımı temelde aynı sırayı izlese de, gelişim hızı sosyal çevreden etkilenmektedir. Erişkinlerin bebekle erken dönemden itibaren kurdukları sözel iletişim bebeğin ana dilini öğrenmesinin temelini oluşturur (Bahrick ve Pickens 1988, Mehler ve ark. 1988). Çevre ve özellikle anne tarafından çocuğa sunulan sözel uyaran zenginliğinin dil gelişimini olumlu etkileyeceği bildirilmektedir (Osofsky ve Connors 1976, Miller 1979, Feldman ve ark. 1981, Lewis 1982, Masur 1997)

Bu çalışmada boylamsal olarak bebeklerin dil gelişimlerinin izlenmesi, ilk bir yıl içindeki ekspresif ve reseptif dil gelişim basamakları ve bir yılın sonunda çıkardıkları ilk kelimelerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem: Bu araştırmanın örneklemini, doğum sonrası iki haftalık dönemden başlayarak 2, 4, 6, 9 ve 12. aylarda yapılacak aşı ve sağlık kontrolleri için Gazi Üniversitesi Hastanesi Sağlam Çocuk Polikliniğine gelen bebekler ve anneleri oluşturmaktadır. 100 sağlıklı bebek ve anneleri ile başlatılan bu araştırma bir yıllık izlem sonrasında 30 kız, 41 erkek toplam 71 bebek ve anne ile tamamlanmıştır. Örneklem oluşturulması aşamasında, bebeklerin fiziksel bir hastalıklarının olmaması, duyu kusuru bulunmaması, anne

ve babaları ile konuşma ve dil sorunları bulunmaması, evde Türkçe dışında dil konuşulmaması ve annenin Beck depresyonu puanınının 17'nin üstünde olmaması koşulları aranmıştır.

Veri Toplama Araçları

Beck Depresyon Envanteri: Beck ve arkadaşları tarafından 1961 yılında geliştirilmiş olup (Beck ve ark 1961), Türkçe uyarlama ve standardizasyonu 1989'da Hisli tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 21 maddeden oluşmaktadır. Alınabilecek en yüksek puan 63 olup, ölçeğin kesim noktası 17'dir.

Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği (STAI-I, STAI-II): Spielberger ve ark (1970) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 40 maddeden oluşan iki ayrı ölçeği içermektedir. Ölçeğin geçerlilik çalışması Öner (1977) tarafından yapılmış, Türkçe uyarlama ve standardizasyonu Öner ve Le Compte (1983) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Aile Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve sağlam çocuk polikliniğinde yapılan ilk görüşme sırasında doğum öncesi, doğum, doğum sonrası özellikleri ve sosyodemografik özelliklere ilişkin bilgileri sorgulayan 30 maddelik bir anket formudur.

Dil Gelişimi Değerlendirme Formu: Bu form 0-18 aylık dönem içinde dil ve bilişsel gelişimi taramaya yönelik 71 maddeden oluşmakta; ekspresif ve reseptif dil gelişiminin basamakları ile ilgili toplam 50 maddeyi içermektedir. 23 madde ekspresif, 27 madde reseptif dil ile ilgili özelliklerin değerlendirilmesine yöneliktir. Araştırmacı tarafından geliştirilen bu form da başlangıç ve kontrollerde yineleyerek uygulanmıştır. Bu formun maddeleri; çocuk psikiyatrisi, psikoloji-odiyoloji bilim dallarından uzman önerileri, Ankara Gelişim Tarama Envanteri (Savaşır ve ark 1993), REEL-2 Receptive-Expressive Emergent Language Test (Bzoch ve League 1991) ve konu ile ilgili yazın bilgileri ışığında belirlenmiştir. Bebeklerin her değerlendirme aşamasında hangi maddeleri karşıladığını belirlemeyi amaçlayan bu form geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçek değildir.

İstatistiksel İşlem: Tüm istatistiksel analizler "SPSS for Windows (Statistical Package for Soci-

al Sciences For Windows Release 6.0, SPSS Inc., 1989-1993)" paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde her bir denek için yapılan gelişimsel analizde "çok yönlü denek içi varyans analizi (within subject multivariate test)" kullanılmıştır.

İşlem

Doğumdan sonraki 2-3 hafta içinde ilk kontrolleri için sağlam çocuk polikliniğine getirilen bebekler ve anneleri arasından değerlendirmelerde gönüllülüğün esas olduğu açıklanarak aşı izlemleri için düzenli olarak gelebilecek olanlar araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın sağlam çocuk polikliniğine yapılan tanışma ve sosyodemografik bilgilerin alındığı ilk değerlendirme sonrasında bebeklerin 2, 4, 6, 9 ve 12 aylık kontrolleri Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı'nın bebek polikliniğinde yürütülmüştür. Annelerin her değerlendirme aşamasında "dil gelişim değerlendirme formunu" yineleyerek doldurmaları sağlanmıştır. Anneler bu formları bebek muayene odasında, tek başlarına doldurmuşlardır. Bu formun bebeğin 1-1.5 yaşına dek uzanan dil gelişimi özelliklerini içine aldığı belirtilerek ve sadece bu ay için bebeğe uyan cümleleri "evet" olarak işaretleyiniz yönergesi verilmiştir. Ayrıca 2. ayda yapılan değerlendirmede annelerin duygu durumları psikometrik olarak değerlendirilmiştir. Postpartum depresyonun dışlanması amacı ile ilk ölçümlerde Beck Depresyon envanterinden 17 üstünde puan alan anneler ve bebekleri çalışma dışı bırakılmıştır. Bebeklerin 1 yaşlarını doldurdukları son değerlendirmede annelerden ayrıca bebeğin kelime listesini çıkartmaları istenmiştir.

BULGULAR

Başlangıçta 100 bebek ile başlayan araştırma bir yıllık izlem sonunda toplam 71 bebek ile tamamlanmıştır. Örnekleme oluşturan bebeklerin %30'u (%42.3) kız, 41'i (%57.7) erkektir. Annelerin yaş ortalaması 28.14 ± 5.17 (19-43 yaşlar), babalarının yaş ortalaması ise 32.20 ± 4.57 (23-45 yaşlar) olarak belirlenmiştir. Annelerin 13'ü (%18.3) ilkokul, %28'i (%39.4) ortaokul-lise ve 30'u (%42.3) yüksekokul mezunu olup, 42'si (%59.2) ev hanımı iken 19'u (%40.8) çalışmakta-

dır. Babalar arasında ilkököl mezunu ve işsiz olmadığı, 39'u (%54.9) ortaokul-lise, diğerlerinin yükseköğretim mezunu olduğu belirlenmiştir.

Bebeklerin 32'si (%45.1) ailenin ilk bebeği iken, 28'inin (39.4) bir, 11'inin (%15.5) iki ya da daha fazla kardeşi vardır. Bebeklerin 61'i (%85.9) çekirdek, 10'u (%14.1) geniş aile içindedir. Asgari ücret ve 2 katı düzeyinde aylık gelir miktarı düşük, asgari ücretin 3-4 katı orta, 5 kat ve daha üstü ise yüksek gelir düzeyi olarak belirlenmiş olup bu üç grup içinde orta düzeyin %45.1 ile en yüksek orana sahip olduğu belirlenmiştir.

Bebeklerin doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası özelliklerine bakıldığında; gebeliklerin çoğunluğu (%79.8) istenen ya da planlı gebeliklerdir. Bebeklerin 49'u (%96) vajinal doğum, 22'si (%31) sezeryan ile dünyaya gelmiştir.

Bebeklerin aylara göre ekspresif dil gelişim de-

ğerlendirmeleri Tablo 2'de ve reseptif dil gelişim değerlendirmeleri Tablo 3'de verilmiştir.

İlk bir yıldaki ekspresif ve reseptif dilin gelişimsel analizine bakıldığında: 5 zamanda alınan dil puanlarının zaman içinde her bir bebek için farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla yapılan "çok yönlü denek içi varyans analizi (within subject multivariate test)" sonucunda zamanlar arasında ekspresif ve reseptif dil ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur [(Ekspresif dil için Wilk' Lambda=0.037, F=439.5, sd=4, p<0.001), (Reseptif dil için Wilk' Lambda=0.063, F=248.5, sd=4, p<0.001)]. Belirlenen farklılığın hangi iki zaman aralığından kaynaklandığını bulmak için "bağımlı gruplar için t testi yapılmış olup sonuçlar Tablo 4 ve 5'de verilmiştir. Tablo 6'da bebeklerin 12. ayda kelime düzeyindeki gelişimleri verilmiştir.

Tablo 2: Bebeklerin Aylara Göre Ekspresif Dil Değerlendirme Sonuçları

EKSPRESİF DİL	2. ay (%)	4. ay (%)	6. ay (%)	9. ay (%)	12. ay %
1. Konuşulunca ağlama dışı ses çıkarma	94,4	97,2	100	100	100
2. Huzursuz ya da aç olduğunda hırsıyla ağlama	95,8	95,8	95,8	93	98,6
3. Ağlama sesinde farklılaşma	69	80,3	88,7	91,5	97,2
4. Genelde hoşnutluk seleri çıkarma	59,2	87,3	91,5	91,5	100
5. Sesli ağız hareketleri yapma (tükürme, püskürtme..)	28,2	78,9	91,5	88,7	95,8
6. Sesli gülme	28,2	80,3	95,8	97,2	100
7. Sesli sesler çıkarma	77,5	95,8	94,4	97,2	97,2
8. Çığlık atma	39,4	76,1	84,5	91,5	98,6
9. En az iki farklı ses çıkarma	57,7	85,9	98,6	100	100
10. Konuşulduğunda/ hoşnut olduğunda sesler çıkartma	78,9	97,2	98,6	100	100
11. Rahat edemediği bir durumda ağlama	88,7	90,1	91,5	93	94,4
12. Kumru sesleri çıkarma, gıgıldama	43,7	73,2	81,7	85,9	81,7
13. Kıkırdama	18,3	66,2	87,3	91,5	100
14. Yüksek sesle gülme, kahkaha atma	15,5	69	88,7	94,4	97,2
15. Söylenenleri taklit etme	5,6	7	15,5	33,7	78,9
16. "cee" oyunu oynama	2,8	22,5	47,9	85,9	97,2
17. "da-da", "ba-ba", "ma-ma" gibi sesler	0	8,5	38	97,2	98,6
18. Yeni heceler çıkarma	5,6	23,9	45,1	85,9	97,2
19. Uzun hece tekrarları "da da da da" gibi	0	7	29,6	80,3	90,1
20. Babası için "baba" yemek için "mama" demesi	0	0	2,8	18,3	76,1
21. Gösterilenin adını söyleme ya da benzer ses çıkarma	0	0	1,4	7	35,2
22. Kendince adlandırmalar yapma	0	0	1,4	14,1	52,1
23. Tek kelimelerle konuşma	0	1,4	7	14,1	73,2

Tablo 3: Bebeklerin aylara göre reseptif dil değerlendirme sonuçları:

EKSPRESİF DİL	2. ay (%)	4. ay (%)	6. ay (%)	9. ay (%)	12. ay (%)
1. Ani ses ya da gürültüden sıçrama	100	100	100	97,2	100
2. İnsan sesine tepki verme	98,6	98,6	100	100	100
3. Anne sesini ayırt etme	66,2	88,7	97,2	100	100
4. Konuşmanın bittiğini farketme	73,2	85,9	97,2	93	98,6
5. Konuşan kişileri dinliyor izlenimi verme	88,7	94,4	98,6	100	100
6. Konuşanın ağız bölgesine bakma	81,7	85,9	85,9	87,3	90,1
7. Gülümseyerek karşılık verme	85,9	98,6	100	100	100
8. Konuşulduğunda sessiz ağız hareketleri	77,5	87,3	80,3	84,5	74,6
9. Gözleri ile sesi arama	84,5	94,4	100	100	100
10. "Cee" oyununa tepki verme	7	43,7	84,5	100	100
11. Sese doğru vücudu ile yönelme	40,8	80,3	95,8	100	100
12. Anne sesi ile sakinleşme, gülme	54,9	87,3	87,3	94,4	98,6
13. Görme alanı dışındaki sesleri dinleme	53,5	83,1	95,8	98,6	100
14. Çıngırak sesine başını döndürme	40,8	88,7	100	100	100
15. Çalındığında direk çıngırağa bakma	25,4	78,9	95,8	100	100
16. Kağıt hışırtısına başını döndürme	18,3	80,3	94,4	100	100
17. Heyecanlanma, derin nefes alma	47,9	83,1	88,7	95,8	95,8
18. "Hayır" kelimesini anlama	5,6	7	18,3	47,9	74,6
19. Konuşanları genelde anlaması	19,7	39,4	45,1	74,6	91,5
20. Azarlandığında yüz şeklinin değişmesi	25,4	56,3	74,6	90,1	98,6
21. Şarkılı oyunları sevmeye	9,9	42,3	76,1	93	100
22. Bazı beden parçalarını gösterebilme	0	1,4	1,4	4,2	33,8
23. Ayakkabılarını gösterebilme	0	0	1,4	4,2	28,2
24. "Adda" denince kapiya bakıp kıpırdanma	2,8	2,8	14,1	46,5	85,9
25. "Bana ver" denince elindeki uzatma	0	0	2,8	25,4	84,5
26. Adı söylenen eşya ya da kişiye bakma	0	0	8,5	31	67,6
27. Gösterilen eşya ya da kişiye bakma	0	1,4	16,9	50,7	87,3

Tablo 4: Ekspresif dil için bağımlı gruplar analiz sonuçları:

	t	Sd (serbestlik derecesi)	p
1. çift T2E - T4E	-12.22	70	0.000 *
2. çift T4E - T6E	-5.97	70	0.000 *
3. çift T6E - T9E	-6.30	70	0.000 *
4. çift T9E - T12E	-14.63	70	0.0000 *

*p < 0.01

Tablo 5: Reseptif dil için bağımlı gruplar analiz sonuçları:

	t	Sd (serbestlik derecesi)	p
1. çift T2R - T4R	-9.87	70	0.000 *
2. çift T4R - T6R	-4.05	70	0.000 *
3. çift T6R - T9R	-6.52	70	0.000 *
4. çift T9R - T12R	-11.57	70	0.0000 *

*p < 0.001

Tablo 6: 12 aylık bebeklerde kelime türü ve sayısı

Kelime türü	Ortalama kelime sayısı ± ss *	Kelime aralığı
İsim	4.97 ± 2.30	0 - 12
Fiil	0.75 ± 1.10	0 - 5
Ünlem	0.46 ± 0.71	0 - 3
Toplam	6.18 ± 3.14	0 - 18

*ss=standart sapma

12. ayda bebeklerin çıkardıkları isim türü kelimeler, baba, mama, meme, anne, nene, bebek, aba, abi agga (ayakkabı için), atta, hala, bu (su için), nenen (uyku için), annanne, teyze, top, cici ve yakınlarına ait özel isimle ece, akut (aykut için), lila (leyla için), atoş (fatoş için), nanan (nanan için)

Fiil türü kelimeler; Gel, git, al, tut, düştü, aç

Ünlem türü kelimeler; uf, cıs, tüh, tay tay, alo olarak listelenmiştir.

TARTIŞMA

Dil gelişimi ile ilgili yazın bilgileri rastgele hareketlerini ses ile durdurmayı, ani ses ya da gürültü ile sıçramayı ve tanıdık bir ses ile rahatlamayı, gülümseyerek karşılık vermeyi 2. aya özgü reseptif dil belirleyicileri olarak bildirmektedir (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996). Araştırma kapsamındaki bebeklerin bu ayda %88'inin rahat edemediği bir durumda ağladığı, %94.4 oranında ağlama dışı ses çıkardıkları, %95.8'inin huzursuz ya da aç olduğunda hırsıyla ağladığı, %69'unda ağlama seslerinin farklılaştığı, %77.5'inin sesli sesler çıkardıkları belirlenmiş olup sonuçlar yazın bilgileri ile uyumludur.

Konuşana bakma, yerini belirleme, kızgın ve keyifli ses ayırımı yapma, odada görme alanı dışında konuşanları arama gibi reseptif dil özelliklerinin 3 ve 4. aylarda çoğu bebek için uygun olduğu bildirilmektedir (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996). Araştırmamızda 4 aylık bebeklerin %94.4'ünün konuşanı izliyor izlenimi verdiği, %94.4'ünün gözleri ile sesi aradığı, %83.1'inin görme alanı dışındaki sesleri dinlediği, %78.9'unun çingırak çalındı-

ğında direk çingırağa baktığı belirlenmiş olup, sonuçlar yazın bilgileri ile uyumludur. Azarlandığında yüz şekli değişir maddesinin %56.3 oranında evet yanıtı almasında bebeklerin çoğunun azarlanmamış olabileceği, bu nedenle bebeklerin %43.7'sinin kızgın ses farkını anlamalarını sonucunun yanıltıcı olabileceğini düşündürmüştür.

3. ve 4. aylara özgü ekspresif dil davranışları olarak aynı yazın bilgileri gıgıldama, gülme ya da diğer keyifli sesleri çıkarma, sosyal uyarana sesli yanıt verme ve "p, b, m" gibi sessizleri kullanmayı örnek göstermektedir. Araştırmamızdaki bebeklerin bu dönemde %73.2'sinin gıgıldama sesleri çıkardığı, %80.3'ünün sesli güldüğü, %85.9'unun en az iki farklı ses çıkardığı şeklindeki sonuçlar yazın bilgileri ile uyumludur.

Dil gelişimi ile ilgili yazın bilgileri 5 ve 6. aylarda ise bebeklerin çoğunun reseptif dil davranışı olarak sesin kaynağını saptadıkları, ekspresif dil davranışı olarak da ses taklidine başladıkları ve çığlık attıkları belirtilmektedir (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996). Yazın ile benzer olarak bebeklerimizin bu dönemde %95.8'inin çingırak çalındığında direk çingırağa baktıkları, %84.5'inin çığlık attığı ve ses taklidinin %15 oranında görüldüğü belirlenmiştir.

Yazın bilgileri; 7-9. aylara ulaştıkları dönemde bebeklerin reseptif dil yönünden mimiklerin kullanımı, hayır denilince hareketini durdurmanın, ekspresif olarak ise kelime benzeri sesler çıkarma, hece tekrarı yapma, ceee oyunu oynamanın görüldüğü bildirilmektedir (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 191, Paul ve ark 1996). Araştırma sonuçlarımızın bebeklerin %47.9'unun "hayır" kelimesini anladığını gös-

termiştir. Bu maddenin 9 aylık bebeklerin yalnız yarısına uyması, kültürümüzde "hayır" kelimesinin yerine "cıs", "yapma" gibi kelimelerin daha fazla kullanılmasına bağlı olabilir. Bebeklerimizin 9. ayda yapılan değerlendirme sonuçları %97.2'sinin de-de, ma-ma, ba-ba gibi hece tekrarları, %80.3'ünün "dadadada" gibi uzun hece tekrarları yaptığı ve %97.2'sinin "cee" oyunu oynadığını göstermekte olup yazın bilgileri ile uyumludur.

Dil gelişimi ile ilgili yazın bilgilerinde istek üzerine elindeki verebilme, basit soruları bakarak ya da göstererek yanıtlama gibi reseptif dil özelliklerinin 12. ayda çoğu bebek için uygun olduğu, ekspresif dil yönünden ise jargon dilini kullandıkları ve ilk anlamlı kelimelerin çıktığı bildirilmektedir (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996), Araştırmamızın son aşaması olan 12. ayda bebeklerin %84.5'inin "bana ver" denildiğinde elindeki uzattığı, %85.9'unun "adda" denilince kapıya bakıp kıpırdandığı, %67.6'sının adı söylenen eşya ya da kişiye baktığı, ekspresif dil yönünden ise bebeklerin %73.1'inin tek kelimelerle konuştuğu, %52.1'inin ise kendince adlandırmalar yaptığı belirlenmiş olup yazın bilgileri ile benzerlik göstermektedir.

İlk bir yılın reseptif ve ekspresif dil yönünden sağlıklı bebeklerde her ayda yeni gelişmelerin olduğunu bildiren yazın bilgileri (Edgcumbe 1981, Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996) ile uyumlu olarak araştırma kapsamındaki tüm bebeklerin boylamsal analizinde, 5 zamanda alınan reseptif ve ekspresif dil puanlarının zaman içinde her bebek için istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklarda araştırmamızın desenine benzer bir çalışmaya rastlanmadığı için boylamsal analizler yeterince tartışılmamıştır.

Yazında 12. ay ile birlikte çocuğun ilk anlamlı kelimeleri çıkardığı söylenmekte ve ilk kelimelerin dada, mama, bye-bye, ball, car, bicky (biscuit), more, oh-oh gibi kelimeler, bir hayvan ya da oyuncak adı olduğu bildirilmektedir. "Dada, mama" dışında 12. ayda iki farklı kelimenin daha çıkabileceği belirtilmektedir (Edgcumba 1981,

Lewis 1982, Hall ve ark 1986, Behrman ve Vaugan 1987, Bzoch ve League 1991, Paul ve ark 1996). Araştırmamızın 12. ayda yapılan son aşamasında annelerin bildirdikleri bebeklere ait kelime listesinde bebeklerimizin çıkardığı kelimeler ses yönünden yazında verilen örneklere benzemekte, sıklıkla b, m, n, k, t, g gibi sessizlerle başlayan kelimeler çıkardıkları görülmektedir. Sesli harfler içinde ise en fazla "a" ile başlayan kelimeler çıkmaktadır. Sesler açısından benzerlik olsa da, çıkarılan kelimelerin konuşulan dile özgü kelimeler olduğu görülmekte, bir başka deyişle dilin çevre içinde öğrenim yolu ile kazanıldığını dikkati çekmektedir.

SONUÇ

Bebeğin gelişim alanları içinde dil gelişimi üzerine yapılmış çok sayıda araştırma kesitsel ya da kısa süreli izlem özelliği taşımakta olup özellikle Türk bebeklerinde 0-1 yaş döneminde yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmamız bu boşluğu doldurması planlanan boylamsal bir çalışma olup bebeklerimizin yazında bildirilen basamaklara uygun gelişim gösterdikleri görülmüştür. Sonuçlarımızın 0-1 yaş dönemi dil değerlendirmesinde klinisyenlere bebeklerin aylara göre hangi basamaklarda yoğunlaştıkları konusunda yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Bahrıc LE, Pickens JN (1988) *Classification of bimodel English and Spanish language passages by infants. Infant Behav Dev 11:277-296.*

Beck AT, Ward CH, Meldenson M (1961) *An inventory for measuring depression. Arch Gen Psychiatry 4: 561-571.*

Bee H (1992) *The Development of Language. The Developing Child. Harper Collins College Publishers. Sixth edition. S: 295-336.*

Behrman RE, Vaugan VC (1987) *Developmental Pediatrics 2. Bölüm Nelson Textbook of Pediatrics. 13. baskı. WB Saunders Company USA. S:6-35.*

Bell SM, Ainsworth MDS (1973): *Infant Crying and Maternal Responsiveness. Child Development and Behavior. F. Reberly, L. Dorman (eds). Alpfred A Knopf, inc. New York. S:129-145.*

- Bertoncini J, Bijeljic-Babic R, Jusczyk PW ve ark. (1988) An investigation of young infants' perceptual representations speech sounds. *J Exp Psychology*: 117: 1: 21-33.
- Bzoch KR, League R (1991) Receptive-Expressive Language Emergent Test. Pro-ed, Inc.
- Condon WS, Sander LW (1974) Neonate movement is synchronized with adult speech; International participation and language acquisition. *Science* 183: 99-101.
- DeCasper AJ, Fifer WP (1980) Of human bonding: Newborns prefer their mothers' voice. *Science* 208: 1174-1176.
- De Villers PA, de Villers LG (1979) *Early Language*. Fontana, London.. S:22-23.
- Feldman Ma, Sparks B, Case L (1993) Effectiveness of home-based early intervention on the language development of children of mothers with mental retardation. *Res Dev Disabil* 14 (5): 387-408.
- Graham P (1991) *Child Psychiatry 2nd ed...*. Oxford University Press New York, 73-103.
- Hall E, Lamb ME, Perlmutter M (1986) *Child Psychology Today*. 2. Baskı Random House New York.
- Hisli N (1989) Beck Depresyon Envanterinin geçerliliği üzerine bir çalışma. *Psikoloji Dergisi* 22: 118-126.
- Lewis M (1982) *Language Development. Clinical Aspects of Child Development içinde*. İkinci baskı. Lea & Febiger USA. S. 51-61.
- Masur EF (1997) Maternal labelling of novel and familiar objects: implications for children's development of lexical constraints. *J Child Lang* 24(2): 427-439.
- Mehler J, Jusczyk P, Lambertz G ve ark. (1988) A precursor of language acquisition in young infants. *Cognition* 29: 143-178.
- Miller JF, Chapman RS, Branston MB VE ARK. (1980) Language comprehension in sensorimotor stages V and VI. *J Speech Hear Res* 23: 284-311.
- Miller R (1979) *Development From One to Two Years: Language acquisition*. Basic Handbook of Child Psychiatry. JD Nospitz (ed). Basic Books, Inc., Publishers New York. S:127-144.
- Mitchell PR, Kent RD (1990) Phonetik variation in multisyllable babbling. *J Child Lang* 17: 247-265.
- Morgan CT (1977) *A Brief Introduction to Psychology*. 2nd ed. Mc Graw Hill Book Company. New York USA.
- Osofsky, JO, Connors K(1976) *Mother Infant Interaction: An Integrative View of a Complex System*. Mother-Infant Interaction. Kennel HJ, Voss DK, Klaus MH (eds) Mosby. St. Louis,. S:519-548.
- Öner N (1977) *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Türk toplumunda geçerliliği*. Doçentlik tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öner N, LeCompte A (1993) *Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Paul R, Baker L ve Cantwell DP (1996) *Development of communication*. *Child and Adolescent Psychiatry*. M Lewis (ed) William and Wilkins USA. S: 191-202.
- Poulson CL, Kymissis, E, Reeve KN ve ark. (1991) Generalized vocal imitation in infants. *J Exp Child Psychology* 51:267-279.
- Savaşır I, Sezgin N, Erol N (1993) 0-6 yaş çocukları için Gelişim Tarama Envanteri. *Türk Psikiyatri Dergisi* 4: 9-18.
- Smolak L (1982) *Cognitif precursors of receptive vs. expressive language*. *J Child Lang* 9: 13-22.
- Spielberger CD, Gorsuch RL, Lushene RE (1970) *Manual for the State Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, Consulting Psychologist Press.
- Vaughan VC, Litt IF (1990) *Child and Adolescent Development*. WB Saunders Company USA.
- Withman MM, Macken MA, Miller R ve ark. (1985) From babbling to speech: a reassessment of the continuity issue. *Language* 61:397-445.
- Whitehead MR (1990) *Psycholinguistic: The Big Question*. Chapter 3. *Language and Literacy in Early Years*. Paul Chapman Publishing Ltd. S: 1-32.